

ko so prišli na Romanijo, postali borci za pravično srbsko stvar. Ko avtor raziskuje, kakšno vlogo ima Romanija v hrvaškem in bosanskem diskurzu, ugotavlja, da je bila srbska simbolična prilastitev Romanije zelo olajšana z njeno izrazito zaznamovanostjo kot rojstnega kraja hajduka Starine Novaka, izjemno pomembnega lika srbskega epskega izročila, medtem ko se je hajduški kult upiral dominantnemu hrvaškemu imaginariju, v bošnjaški epiki pa ni bilo junaka, ki bi se lahko izrazilo vezal na to goro. Zelo zanimiv je primer, ki ga navaja Žanić: neznani pripovedovalec razlaga londonskemu novinarju, da imajo Angleži ekskalibur, Srbi pa meč Starine Novaka, ki je zakopan v gori. Potem pravi, da je, če se držimo natančno določenega postopka, meč mogoče tudi najti. Enkrat v sto letih se zgodi, da se sence treh romanjskih vrhov dotaknejo, in tisti, ki je tedaj na tem mestu, mora prižgati ogenj in tam prenočiti. Zjutraj, ko se zbudi, mora zaklati žival, katere stopinje najde v pepelu, pepel poskropiti z njeno krvjo in takrat bo, če bo kopal, na tem mestu našel meč. Taisti pripovedovalec bo zatrdil, da je prav on tisti Novak z Romanije: "A zjutraj, zjutraj sem, dobri moj gospod, našel odtis svojega stopala v pepelu. Takšna je naša usoda, gospod iz 'Daily Telegrapha'. Srbski ekskalibur lahko pone-sejo samo tisti, ki so s svojo krvjo namočili Romanijo."

Ko piše o usodi Radovana Karadžića – ta človek ni živel s svojimi protislovji, marveč je doživljal dobesedno usodo – Žanić piše, da se obnaša kot znak, njemu je semantična baterija mitskega univerzuma že zdavnaj določila mesto. Na Romaniji je bil svoj med svojimi. Morda bi kje njegovo sklicevanje na sorodstvo z Vukom Karadžićem in kazanje s prstom v luknjico na bradi bilo videti kot plehka laž, morda bi kje rojstvo v Petincih bilo določena ovira v meščanski karieri, na Romaniji

pa je to elitno poreklo. Avtor zapiše: "Na epskem zemljevidu so kategorije drugačne: Petnica je metropola, Zagreb, Beograd in Sarajevo pa so oddaljene in nepomembne rovti."

Namen tega kratkega brskanja po tako obsežni knjigi je preprosto povabiti ljudi k branju. Žanićeva knjiga je dobrodošel prispevek k raziskovanju južnoslovenskega epskega izročila in bo, tako domnevam, pomembno čtivo v premišljevanju o dogodkih na tleh nekdanje Jugoslavije v zadnjem desetletju minulega stoletja. Ob številnih primerih Ivo Žanić piše o poetiki epskega univerzuma Bošnjakov, Hrvatov, Črnogorcev in Srbov, medsebojni sorodnosti in polemčnosti ter sijajno analizira načine, kako celo epsko vesolje – s svojimi junaki, ki se med seboj nekajkrat pobijajo, tudi na več različnih mestih, ki se med seboj bratijo ali so v sorodstvenih razmerjih – postane podlaga političnih mitov in vojaške propagande. Morda bi bilo na mestu tukaj omeniti tudi dve prejšnji Žanićevi knjigi, *Mitologijo inflacije: govornica krizne dobe* in *Smrt rdečega fiča*. V prvi se ukvarja z načini, kako se je v 80. letih ekonomska kriza takratne jugoslovenske družbe prevajala v mitske kategorije, medtem ko druga knjiga analizira začetke vojne v nekdanji SFRJ. Ne nazadnje se mi zdi ustrezno tukaj omeniti tudi Žanićevega beograjskega kolego Ivana Čolovića, ki se v svojih knjigah, kot sta *Bordel ratnika* in *Politika simbola*, na izjemno zanimiv način loteva podobne problematike.

Saša Panić

**Max Kaase in
Kenneth Newton**

Zaupanje v vlado

in

Niko Toš

Zaupanje Slovencev v demokracijski sistem

(Liberalna akademija in Znanstvena
knjižnica FDV, Ljubljana 1999, str. 359)

Zaupanje v vlado (Beliefs in Government) je skupni naslov petih obsežnih knjig, ki so leta 1995 izšle v založbi Oxford University Press, in hkrati naslov pete med njimi, v kateri so povzeta in teoretsko osmišljena dognanja, zapisana v prvih štirih knjigah z naslovi Državljeni in država, Javno mnenje in internacionalizirano vladanje, Področje in obseg delovanja vlade ter Vpliv vrednot. Podlaga tega obsežnega knjižnega podjetja je verjetno najboljše družboslovni raziskovalni program do zdaj v Evropi. V njem je sodelovalo petinšestdeset uglednih družboslovcov iz vseh držav članic Evropske unije. V središče raziskovalnega zanimanja so postavili demokratično državo, kot se udejanja v Evropi v zadnjih desetletjih. Za podlago svojega raziskovanja in analitičnega razčlenjevanja so pri tem uporabili vse dostopne družboslovne empirične vire nacionalnega in mednarodnega pomena (Evrobarometer, Evropska raziskava vrednot ter Mednarodni družboslovni raziskovalni program). Ob podpori družboslovnih arhivov so raziskovalci z izjemno vztrajnostjo in metodološko natančnostjo obdelali velikanski sklad empiričnih podatkov, ki označujejo stanje in razvoj sodobne demokratične države v Evropi. Pri tem so oblikovali odgovore na vrsto perečih in ključnih vprašanj v zvezi s potekom, stanjem in perspektivami sodobne demokratične države.

V prid objavi tega dela v slovenščini govori vrsta tehničnih razlogov. Devet let je poteklo od sprejema Ustave Republike Slovenije, ki povzema in v slovenski državni prostor prinaša evropske demokratične izkušnje pri opredeljevanju človekovih pravic ter področij, obsega in oblik delovanja demokratične države in njenega vključevanja v mednarodno in meddržavno skupnost. Nimamo torej še niti desetletja lastnih izkušenj, ki se izražajo v videnjih in vrednotenjih ljudi, državljanov. Da bi lažje dojeli, kaj se dogaja pri nas, je prav, da spoznamo, kako so ti procesi potekali v zahodnoevropskem prostoru in kakšno je današnje stanje. Tehten razlog za prevod tega dela v slovenščino pa je tudi dejstvo, da imamo tudi v Sloveniji – tako kot v Zahodni Evropi – razvito družboslovno raziskovanje, ki se loteva enakih oz. podobnih vprašanj. Odziv na to je dodano osmo poglavje, ki ga je napisal prof. dr. Niko Toš, z naslovom *Zaupanje Slovencev v demokratično državo*. Gre za njegova razmišljanja, ki zadevajo le posamezne izseke oz. drobce iz celotnega obsega projekta *Zaupanje v vlado* in ki se opirajo na njegovo teoretično in metodološko zasnovo. Razlogov je seveda še več, predvsem pa gre za možnost, da se iz tujih izkušenj kaj naučimo. Raziskava *Zaupanje v vlado* nas namreč uči, da demokracije lahko združijo precejšnje notranje in zunanje pritiske, medtem ko se ves čas prilagajajo spremenjenemu okolju. Liberalne demokracije bodo po začetnem obdobju vznemirjenja in zmede presojale same sebe ob novih izzivih, npr. religioznih, kulturnih, ekoloških, preživele pa bodo tako, da se jim bodo prilagajale.

Prvo poglavje v knjigi *Zaupanje v vlado* prikazuje kratko zgodovino raziskovalnega projekta, njegove splošne značilnosti, raziskovalni pristop in metode ter odnose med posameznimi knjigami in projektom kot celoto.

Razpravljanja o krizi legitimnosti in o preobremenjeni vladi so opogumila znanstvenike, da skrbneje proučujejo odnos med državo in državljani. Tudi pri projektu *Zaupanje v vlado* je bil glavni cilj raziskati ta odnos z vidika državljanov, vendar na primerjalen način in ob upoštevanju sprememb v času. Volilne raziskave tako omogočajo zasledovanje spreminjanja stališč do strank in interesnih skupin, spremljanje procesov politizacije in depolitizacije, pojasnjevanje okoliščin institucionalnih in neinstitucionalnih političnih akcij itd. Prav zato se prva knjiga osredotoča na vsebino *Državljanji in država* in na široko uporablja rezultate nacionalnih volilnih študij kot tudi primerjalne družboslovne ankete. Glavne teme knjige *Področje in obseg delovanja vlade* so nenehna napetost med širjenjem in oženjem delovanja države ter javnim mnenjem o pravi vlogi vlade ter njenih servisov za državljane. V knjigi *Vpliv vrednot* ni govora samo o materializmu in postmaterializmu, pač pa je njen okvir dosti širši in vključuje poleg drugih vsebin tudi religijo ter sekularizacijo, spol, starost, razred, postmodernizem ter "zeleno" politično kulturo. Upošteva tudi vpliv vrednot na politično udeležbo, nova družbena gibanja, politične interese in stile življenja.

Preostala knjiga v seriji se ukvarja z enim od najbolj izrazitih, najpomembnejših ter daljnosežnih trendov v zvezi z vlado v kasnem dvajsetem stoletju: to je s trendom internacionalizacije vladanja. Glavna vsebina knjige *Javno mnenje ter internacionalizirano vladanje* je javno mnenje o Evropski uniji, povezovanje Evrope in mednarodna vlada. Pri tem izstopata dva vidika te vsebine. Prvi vidik govori o pomanjkanju demokratičnosti pri EU. Drugi vidik obravnava vlado zunaj okvirov EU. To posebej velja za Združene narode in za Nato, če gre za Zahodno Evropo. Ko se bo mednarodno

vladanje razširilo po svojem obsegu in moči kot odgovor na globalizacijo politike, mednarodno komuniciranje ter gospodarsko združevanje, bo odnos med nacionalnimi vladami postajal vse bolj sporen. Pri tem se bodo zaostreno postavljala vprašanja o internacionalizaciji in centralizaciji na eni strani ter vprašanja o decentralizaciji in podrejenosti na drugi strani. Ta vprašanja pa so povezana še z naraščanjem upoštevanosti in aktivnosti javnega mnenja. Zato so vključene tudi dileme o nacionalizmu in internacionalizmu, o javnem mnenju in o evropskem povezovanju, o demokraciji in mednarodnih organizacijah ter o stališčih množic do EU, Združenih narodov in Nata. Zadnja knjiga z naslovom *Zaupanje v vlado* ni samo povzetek in ponavljanje prejšnjih knjig, čeprav vsebuje tudi nekaj statistike in podatkov. Ta knjiga postavlja rezultate preostalih stihir v širši referenčni okvir družbenih znanosti, čeprav se ne oddaljuje dosti od osrednjega jedra projekta. Z drugimi besedami, ta knjiga ima svoj temelj v podrobnih raziskavah v preostalih knjigah, vendar pa jih skuša preseči ter njihove ugotovitve povezati na bolj spekulativen način s teorijami o javnem mnenju, o političnih institucijah ter političnih spremembah v demokracijah Zahodne Evrope. Zato se knjiga začne z bolj specifičnimi poglavji ter se nato pomika k vse bolj splošnim in abstraktnim vsebinam.

Poglavje z naslovom *Teorije o krizah in katastrofah*, o spremembah in o preobrazbi se ukvarja s teorijami o krizi demokracije in o njenih preobrazbah, npr. s teorijo o množični družbi, krizi legitimnosti, preobremenjenosti in nevedljivosti, novih družbenih gibanjih ter o postmoderni politiki na eni strani, na drugi strani pa o koncu ideologije, o koncu zgodovine ter o postmaterializmu. Iz teh teorij je mogoče izluščiti celo vrsto posledic na ravni konvencionalne in nekonven-

cionalne politike, povezav ter legitimnosti. Nanašajo se na upadanje občutja politične sposobnosti ali učinkovitosti, upadanje udeležbe na volitvah, povečanje političnega nezaupanja, cinizma, odtujenosti in razočaranja, zniževanje ravni enačenja z ustaljenimi političnimi strankami, upadanjem ravni zaupanja v javne institucije in demokracijo itd. V naslednjih poglavjih so te hipoteze empirično preverjene. Najprej v poglavju z naslovom Politična stališča in politično vedenje, kjer je jasno ugotovljeno, da sta zmanjšanje religioznih vrednot in naraščanje postmaterialističnih vrednot preoblikovali kulturno podobo zahodnih demokracij v zadnjih desetletjih. Na političnem področju sta bili najpomembnejši naraščanje participacije in širjenje političnega repertoarja, da bi pokrili širši razpon političnega vedenja in dejavnosti. V naslednjem poglavju je raziskano javno mnenje o državi blaginje, ker je bila to brez dvoma hrbtenica demokratizacije na Zahodu v povojnem obdobju. V poglavju, ki sledi, pa je predstavljeno javno mnenje o mednarodnih ali nacionalnih vladi; ne le zato, ker se na tej ravni vlade povečuje moč, pač pa tudi zato, ker je to morda najpomembnejša novost v sedanjih politiki Zahodne Evrope. V zadnjih dveh poglavjih sta v ospredju dinamičen odnos med državo in državljani ter kriza demokracije. Sklepno poglavje Ali je demokracija v krizi? Še enkrat odgovarja na postavljene hipoteze in se postavlja v bran demokraciji.

V knjigi sta avtorja poskušala pojasniti najpomembnejše ugotovitve projekta Zaupanje v vlado ter jih hkrati postaviti na njihovo mesto v razpravi o demokraciji, ki še vedno traja. Vsekakor obstaja vrsta zapletenih dejavnikov, ki so po različnih poteh usmerjali različne narode proti demokraciji. Pod površjem sodobnih stabilnih zahodnih demokracij so se prav tako dogajale nekatere res prodorne

spremembe. Državljeni so postali bolj izobraženi, bolj vključeni v politiko in aktivnejši. Hkrati pa so postali bolj individualistični, bolj sebični in bolj povezani s posebnimi interesi svojih najbližjih skupin kot pa z različnimi oblikami vladanja kot celoto. Posredniške politične strukture so se prav tako spremenile na različne načine. Ko je prišlo do popuščanja razrednega boja in njegove ideološke pomembnosti, je posredništvo postalo manj monolitno in bolj spremenljivo. Ljudje so člani številnih zvez, večinoma nepolitičnih, ki pa lahko ljudi pritegnejo na političen način, če je to potrebno. Tradicionalne stranke in interesne skupine (cerkev, sindikati) se precej uspešno borijo, da bi ohranili svojo vlogo, vendar se soočajo z mogočnim izzivom novih oblik socialnih gibanj. Prav tako so se močno spremenile politične institucije, neposredno je bilo izvoljenih več politikov, prišlo je do decentralizacije, do bolj odprte vlade ter do zmanjšanja elitizma. To je bil deloma rezultat naraščajočih zahtev po političnih pravicah, hkrati pa pomeni naraščanje omrežja odločanja, ki vključuje vlado in nevladne organizacije ter nacionalne in mednarodne organizacije, tako da se odločanje vse bolj premešča s parlamentarnega področja na področje, ki jih javnost ne nadzira ali celo preiskuje. Na seznam političnih vprašanj v prihodnosti bodo vse bolj vplivali mednarodni trendi, sile in motivi. Nacionalni pogledi na demokracijo in odločanje v njej bodo postajali vse manj ustrezni, če bomo hoteli razumeti njeno logiko ter njene rezultate. V tem smislu je raziskava Zaupanje v vlado prikazala pomembno obdobje v politiki Zahoda, za katero kaže, da se končuje v zgodnjih devetdesetih letih.

Kot logično dopolnilo najdemo v knjigi tudi obsežno razpravo prof. dr. Nika Toša o zaupanju Slovencev v demokracijski sistem, ki predstavlja njegove refleksije na zahodno-evropsko študijo

Zaupanje v vlado. Po uvodnem razmišljanju o prehodu iz starega v nov sistem, težavnem in dolgotrajnem procesu, sledi obravnava problemskih pristopov, to so podpora demokratičnemu sistemu, zaupanje v institucije ter zaupanje v politike; še posebej pa je problem zaupanja v demokracijo osvetljen še s "tranzicijsko" svojskega vidika, namreč kako ljudje presojujejo nekdanji, v slovenskem primeru "samoupravni socialistični" sistem in njegove socialno-politične učinke glede na delujoči, nov parlamentarni strankarski politični sistem. Prevladujoče nezaupanje, kot ga izražajo državljani do parlamenta, sodišč in političnih strank, neugodno vpliva na potek nastajanja in na delovanje demokratičnih institucij. Ker je ena temeljnih podmen demokratičnega sistema vključevanje alternativnih interesov oz. udeležba državljanov pri oblikovanju odločitev, izražanje podpore in zaupanje v politične institucije pa sta pomembna motivacija za udeležbo, se odsotnost oz. nezadostnost zaupanja lahko izraža z upadanjem udeležbe in torej prevlado pristranskih interesov. Zato je po mnenju avtorja za nadaljnji razvoj demokratičnega sistema v Sloveniji zelo pomembno, da se razmerja med udeleženci v političnem procesu aktivirajo in kultivirajo ter da se ustvarijo razmere za sproščeno opredeljevanje in udeležbo v njih. S tem se bodo prevladujoče razmere razvile v smeri "podpore sistema". Vsekakor gre za knjigo, ki kot celota omogoča razumevanje tako zahodnoevropskih kot slovenskih teženj v razvoju demokracije in ki predstavlja podlago za vsa nadaljnja raziskovanja in iskanja v tej smeri.

Marjan Brezovšek